

Marytė RAZMUKAITĖ

PRIESAGINIAI LIETUVOS OIKONIMAI IŠ ASMENVARDŽIŲ

Tiriant Lietuvos oikonimų darybą, aptarinėjant priesaginius oikonimus¹, išryškėja, jog kamienai, iš kurių vedami oikonimai, gali būti keliariopi: apeliatyvai, kiti vietų vardai, asmenvardžiai. Tokiu būdu susidaro kelios pagrindinės oikonimų grupės pagal tai, iš kokio kamieno jie yra padaromi. Priesagos, panaudojamos tų oikonimų darybai, paprastai suponuojamos pamatinio kamieno rūšies ir yra įvairios. Kai kurios iš jų yra universalios, panaudojamos prie įvairių kamienų. Priesaginiai oikonimai vediniai iš asmenvardžių – didžiausia šio tipo derivatų grupė, kol kas mažai tirta². Šiame straipsnyje norima pateikti bendresnę struktūrinę priesaginių oikonimų iš asmenvardžių vaizdą.

Amžių bėgyje kai kurie mūsų oikonimai kito, ne vieno jų galėjo būti iškreipti ar kitaip pakitę pamatiniai kamienai, galūnės, tačiau jų darybos afiksai, pačios priesagos, reikia manyti, liko nepakitę. Tad atsiribojus nuo galimų oikonimų leksemų pasikeitimų ar varijavimų, prieš akis turint šiomis dienomis funkcionuojančių oikonimų medžiagą³, bandoma išryškinti priesagas, naudojamas šios grupės oikonimams-vediniams. Kita vertus, klasifikuojant šios grupės oikonimus, atsiveria ir pamatiniai kamienai, leksemos, t.y. išryškėja oikonimuose „užkonservuoti“ asmenvardžiai, kurių daugelio jau nebėra šių dienų asmenvardžių vartosenoje.

Pagal pamatinio asmenvardžio kilmę priesaginiai oikonimai iš asmenvardžių formaliai gali būti suskirstyti į kelias grupes: 1. priesaginiai oikonimai iš senųjų lietuvių dvikamienių asmenvardžių (vardų ir iš jų kilusių pavardžių); 2. priesaginiai oikonimai iš senųjų vienkamienių⁴ lietuvių asmenvardžių (ir priesagėtų jų lyčių) bei iš ape-

¹ Priesaginiai oikonimai – tai oikonimai-derivatai, padaryti iš įvairių leksemų su priesagomis.

² Plg. M. R a z m u k a i t ė, Asmenvardiniai priesaginės darybos Lietuvos TSR oikonimai, – Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A ser., 2(83), 1983, 146–153.

³ Remtasi „Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynu“ (d. 2, Vilnius, 1976).

⁴ Šis terminas pavartotas ir aptartas straipsniuose: P. J o n i k a s, Asmenvardžiai ir vietovardžiai, – Lietuvių enciklopedija, XV, Boston, 1968, 557; V. M a c i e j a u s k i e n ė, Vienkamieniai lietuviškos kilmės vardai XVI amžiuje, – Darbai ir dienos, IV, 1997, 112–133 ir kt.

liatyvinės kilmės asmenvardžių; 3. priesaginiai oikonimai iš krikščioniškų⁵ asmenvardžių (vardų ir iš jų kilusių pavardžių) ir 4. priesaginiai oikonimai iš įvairių kitų kalbų asmenvardžių (verstų ar skolintų vardų ir pavardžių). Visų šių grupių priesaginių oikonimų darybai panaudota 33 priesagos (9 iš jų – slaviškos kilmės): *-anka*⁶, *-auka*⁷, *-aunė*, *-(i)ava*⁸, *-(i)avas*⁹, *-čizna*¹⁰, *-enka*¹¹, *-yčia*, *-iena*, *-ija*, *-ina*¹², *-inas*¹³, *-ynas*, *-ynai*, *-inė*, *-inės*, *-ynė*, *-ynės*, *-inis*, *-iniai*, *-iškę*, *-iškęs*, *-iškis*, *-iškiai*, *-yškis*, *-ka*¹⁴, *-otas*, *-uškė*, *-(i)uškęs*, *-uškis*, *-(i)uškiai*, *-(i)uškos*, *-uva*.

Pirmoje priesaginių oikonimų grupėje – **vedinių iš senųjų lietuvių dvikamienių asmenvardžių** – fiksuota apie 360 vedinių; jiems sudaryti panaudota 11 priesagų: *-ava*, *-avas*, *-ina*, *-inas*, *-inė*, *-ynė*, *-iškę*, *-iškęs*, *-iškis*, *-iškiai*, *-uva* (4 sl. kilmės).

Šios grupės oikonimuose užfiksuota apie 80 dvikamienių asmenvardžių, iš kurių keletas jau nėra šių dienų vartosenoje: *Mantagail-iškis* k. (Brž): **Mant-a-gailas* (plg. avd. *Mañt-gailas*, *Mañ-gailas*¹⁵); *Svirgėl-iškiai* k. (Brž): **Svir-gela(s)* ar **Svir-gėla(s)* (plg. avd. *Svir-gaila*, *Svir-gailas*); *Sutart-iškės* k. (Kš): **Su-tartas* (plg. avd. *Sù-gintas*, *Sù-vainas*, *Tár-vydas*); *Uvain-iškiai* k. (Klm): **U-vainas* (plg. avd. *U-veinis*, *Tár-vainas*); *Vaisgėl-iškis* vs. (Ukm): **Vais-gėla* (plg. avd. *Vaiz-gėla*, suvais-: *Vaiš-taras*, *Vaiž-gėla* (< **Vaiš-gėla*) ir kt.

Ne visos čia panaudojamų priesagų yra vienodai produktyvios. Štai tokia susidaro jų produktyvumo (mažėjančia tvarka) seka: *-iškęs* (98 oik.)¹⁶, *-iškiai* (94 oik.), *-iškę* (77 oik.), *-iškis* (71 oik.), *-ava* (8 oik.), *-inė* (5 oik.); *-avas*, *-ina*, *-inas*, *-ynė*, *-uva* – po 1 oik.

Daugiausia priesaginių oikonimų iš senųjų lietuvių dvikamienių asmenvardžių užfiksuota Kelmės (13 oik.), Rokiškio (11 oik.), Telšių (10 oik.), Ignalinos (10 oik.),

⁵ Dėl termino *krikščioniškas* plg. K. Kuzavinis ir B. Savukynas, Lietuvių vardų kilmės žodynas, Vilnius, 1987, 35; D. Šmatavičiūtė, *Krikščioniškas vardas ir krikšto vardas*, – Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai (Jurgiui Geruliui skirtos konferencijos 1993 m. spalio 20–22 d. pranešimų tezės), Vilnius, 1993, 29.

^{6, 7, 11, 14} Slaviškos kilmės vietovardinės priesagos – žr. Э. К. Бирюла, Тапонімы Гомельшчыны з суфіксамі *-оўка/-аўка*, *-ёўка/-еўка*, – *Пытанні беларускай тапанімікі*, Мінск, 1970, 98–108.

^{8, 9} Slaviškos kilmės vietovardinės priesagos – žr. W. Taszycki, *Rozprawy i studia Polonistyczne*, I: *Onomastyka*, Wrocław-Kraków, 1958, 215–222.

¹⁰ Slaviškos kilmės priesaga – plg.: H. Safarewiczowa, *Nazwy miejscowe typu Mroczkowizna, Klimontowszczyzna*, Wrocław, 1956, 20–21; M. Кондрацюк, *Некаторыя асаблівасці тапаніміі ўсходняй Беласточчыны*, – *Навуковы зборнік*, Беласток, 1974, 29.

^{12, 13} Slaviškos kilmės vietovardinės priesagos – žr. W. Taszycki, *Ten pat*.

¹⁵ Asmenvardžiai palyginimui teikiami iš „Lietuvių pavardžių žodyno“ 1 ir 2 d. (Vilnius, 1985; 1989) ir K. Kuzavinio ir B. Savukyno „Lietuvių vardų kilmės žodyno“ (Vilnius, 1987).

¹⁶ skliaustuose nurodytas vedinių su ta priesaga skaičius.

Ukmergės (10 oik.), Raseinių (10 oik.), Alytaus (9 oik.), Širvintų (9 oik.) rajonuose; po vieną kitą užfiksuota Joniškio, Pasvalio, Pakruojo, Plungės, Tauragės, Lazdijų, Varėnos, Marijampolės ir Vilkaviškio rajonuose.

Didžiausia yra antroji priesaginių oikonimų – **vedinių iš senųjų vienkamienių ir apeliatyvinių lietuvių asmenvardžių** – grupė; šių vedinių fiksuota apie 2500 oikonimų, kurių darybai yra panaudotos 26 priesagos (6 sl. kilmės): *-anka, -auka, -aunė, -(i)ava, -(i)avas, -enka, -iena, -ija, -inė, -inės, -ynė, -ynės, -inis, -iniai, -iškė, -iškės, -iškis, -iškiai, -ka, -uškė, -(i)uškės, -uškis, -(i)uškiai, -uškos, -utas, -uva*. Čia, kaip ir pirmos grupės derivatams, produktyviausios *-išk-* (*-iškė, -iškės, -iškis, -iškiai*) priesagos. Priesagos pagal produktyvumą šios grupės vediniuose išsidėsto tokia eile: *-iškės* (620 oik.), *-iškė* (494 oik.), *-iškis* (311 oik.), *-iškiai* (685 oik.), *-inė* (127 oik.), *-ava* (41 oik.), *-ynė, -ynės* (25 oik.), *-inis, -iniai* (25 oik.), *-avas* (14 oik.), *-ka* (13 oik.), *-uškės* (11 oik.), *-auka* (11 oik.), *-uškiai* (10 oik.), *-ija* (5 oik.), *-uškė* (5 oik.), *-aunė* (2 oik.), *-uškis* (2 oik.), *-enka, -iena, -utas* – po 1 oikonimą.

Šios grupės vedinių gausumą, žinoma, lemia ir leksemų įvairybė. Kaip jau minėta anksčiau, apeliatyvinės kilmės asmenvardžiai, įeinantys į priesaginius oikonimus, yra kelių sluoksnių: 1. senieji vienkamieniai lietuvių asmenvardžiai (iš kurių dalis gali būti ir dvikamienių asmenvardžių trumpiniai) ir priesagėtos jų lytys, pavyzdžiui: *Aug-ūškos* k. (An): *Augis, Augys; Augūn-ija* k. (Šr): *Augūnas; Bark-ūškės* k. (Šlčn), *Bark-uškė* k. (Ign), *Bark-uškiai* k. (An): *Barkus; Dārg-iniai* k. (Jnš): *Dārgis; Gint-ynės* k. (Rk): *Gintys; Mešk-inė* k. (Klm, Prn, Rk): *Meškà; Vain-ūtas* mstl. (Šlu): *Vainys, Vainius; Vānag-iškis* k. (Jon): *Vānagas; Vóver-iškės* k. (Mrj): *Vóverė, Voverys* ir t.t.; 2. įvairūs naujesni apeliatyvinės kilmės asmenvardžiai (be to, pravardės ar net apeliatyviniai asmenų pavadinimai, etnonimai ir kt.), pavyzdžiui: *Agušk-iškė* k. (Mrj, Šk): *Aguškis; Aņglin-iškės* k. (Šlčn): *Aņglinas; Aškìn-ka* k. (Zr): *Aškìnis; Bumbul-ynė* k. (Kdn): *Bumbulis; Cib-āvas* k. (Mrj): *Cibas; Cigōn-iškiai* k. (Al, Jnš): **Cigonas* (< etn. *cigōnas* „čigonas“); *Degūt-inės* k. (Ut): *Degūtis; Gud-ienà* k. (Kš): *Gūdas* (arba etn. *gūdas*); *Mazūr-ánka* k. (Trak): *Mazūras* (< etn. *mazūras, mozūras*); *Rék-uva* k. (Šl): *Rékus* ir t.t.

Trečiosios grupės priesaginių oikonimų – **vedinių iš krikščioniškų asmenvardžių** – yra perpus mažiau negu antrosios grupės (apie 1200 oik.). Čia panaudota 28 priesagos: *-anka, -auka, -(i)ava, -avas, -čizna, -enka, -yčia, -ija, -ina, -inas, -ynas, -ynai, -inė, -inės, -ynė, -inis, -iškė, -iškės, -iškis, -iškiai, -ka, -otas, -uškė, -uškės, -uškis, -uškiai, -(i)uškos, -uva* (9 sl. kilmės). Daugiausia derivatų sudaryta su *-išk-* priesagomis, o priesagų produktyvumo eilė šioje priesaginių oikonimų grupėje tokia: *-iškiai* (237 oik.), *-iškės* (233 oik.), *-iškis* (187 oik.), *-ava* (172 oik.), *-iškė* (149 oik.), *-avas* (85 oik.), *-inė* (37 oik.), *-ka* (25 oik.), *-auka* (27 oik.), *-ina* (19 oik.), *-inės* (18 oik.), *-čizna* (9 oik.), *-ija* (4 oik.) ir kt.

Priesaginių oikonimų – vedinių iš krikščioniškų asmenvardžių panaudota apie 100 leksemų, tačiau ne visos jos vienodai populiaros. Populiariesni krikščioniški vardai

(skaičiuojant tarmines lytis, priesagėtus ir kitokius asmenvardžių variantus) yra šie: *Jōnas* (95 oik.), *Pētras* (63 oik.), *Antānas* (57 oik.), *Mýkolas* (47 oik.), *Stanislovas* (46 oik.), *Aleksándras*, *Āleksas* (43 oik.), *Stēponas* (40 oik.), *Jūrgis* (38 oik.), *Juōzapas*, *Juōzas* (37 oik.), *Adōmas* (32 oik.), *Kazimieras*, *Kazýs* (29 oik.) ir kt. Įvairių Lietuvos vietų oikonimuose užfiksuota nevienodų krikščioniškų vardų variantų, tarminių lyčių bei trumpinių. Kaip antai, iš krikščioniško vardo *Jōnas* asmenvardžių variantų padaryti oikonimai: *Jon-avà*, *Jonk-iškė*, *Jan-áuka*, *Jan-iškiai*, *Jančiauš-iškė*, *Jaňk-iškė*, *Janùl-iškės*, *Januš-iškės*, *Jasiùl-iškis* ir kt.; iš vardo *Antānas* asmenvardžių variantų: *Antan-iškiai*, *Antaš-avà*, *Antuž-iškės* ir kt.; iš vardo *Kazýs* asmenvardžių variantų: *Kāz-iškė*, *Kāzal-iškė*, *Kazit-iškis*, *Kaziùl-iškės* ir kt. ir t.t.

Pati menkiausia yra vedinių iš svetimos kilmės (kitataučių, skolintų ar verstų) asmenvardžių grupelė, nors priesagų čia panaudota nemažai – 22: *-auka*, *-ava*, *-avas*, *-čizna*, *-ija*, *-ina*, *-inas*, *-ynas*, *-inė*, *-inės*, *-ynė*, *-iniai*, *-iškė*, *-iškės*, *-iškis*, *-iškiai*, *-yškis*, *-ka*, *-uškės*, *-uškiai*, *-uškos*, *-uva* (7 sl. kilmės). Štai vienas kitas pavyzdys: *Alad-áuka* k. (Vrn): **Alada*, plg. pvd. *Aladāvičius*; *Arist-avà* k., vs. (Kdn); *Aristas*; *Edvard-āvas* k. (Ign): *Ēdvardas*; *Baba-čiznà* k. (Mlt): *Babà*, *Babýs*; *Černiausk-ýnė* vs. (Pn): *Černiauskas*; *Gavált-uva* k. (Mrj): **Gavaltas*, plg. pvd. *Gauvaltas*; *Krinč-ìnas* mstl., vs. (Ps): **Krinčius*, plg. pvd. *Kriñcius*; *Pākač-inės* k. (Zr): **Pakačas* (< lenk. avd. *Pakacz*); *Strim-inà* k. (Al): *Strimas*; *Tréb-uškės* k. (Šlčn): **Trēba*, plg. pvd. *Treba*, *Trebas*; *Zabòr-ija* vs. (Ign): *Zabòras*.

Tokios tad formaliai sudarytos pagal kamienus pagrindinės priesaginių oikonimų grupės, kurių daryboje panaudotos priesagos pagal vedinių produktyvumą išsidėsto tokia tvarka:

- 1 gr.: *-iškės*, *-iškiai*, *-iškė*, *-iškis*, *-inė*, *-ava*, *-uva* ir kt.
- 2 gr.: *-iškiai*, *-iškės*, *-iškė*, *-iškis*, *-inė*, *-ava*, *-ynė* ir kt.
- 3 gr.: *-iškiai*, *-iškės*, *-iškis*, *-ava*, *-iškė*, *-avas*, *-inė* ir kt.
- 4 gr.: *-iškiai*, *-iškės*, *-iškė*, *-iškis*, *-ava*, *-ka*, *-čizna* ir kt.

Palyginus atskirų grupių priesagų produktyvumo eilutes, didelių skirtumų ar poslinkių nematyti; tik 3 ir 4 grupių eilėse po *-išk-* priesagų į priesagos *-inė* vietą pasilenka sl. kilmės priesaga *-ava*. Pačios produktyviausios ir universaliausios yra priesagos su *-išk-*, tad jos pagrįstai laikytinos būdingiausiomis priesaginių oikonimų iš asmenvardžių priesagomis. Be to, priesagų su *-išk-* variantų *-iškė*, *-iškės*, *-iškis*, *-iškiai* oikonimai paplitę tam tikrais arealais: su *-iškė* – Žemaičiuose, vakarinėje Lietuvos dalyje tarp Jūros ir Dubysos upių, nusitęsia į pietus (iki pietų Dzūkų pietvakarinio kampo) ir rytų Dzūkijoje (iki Neries upės); su *-iškės* – kaip yra pastebėjęs ir J. Safarevičius¹⁷ – paplitę daugiausiai Rytų ir Pietų Lietuvoje; nedidelė šios priesagos vedinių salelė susidaro ir (apie Telšius, Akmenę, Žagare); su *-iškis* (kurios vedinių Lietuvoje

¹⁷ J. S a f a r e w i c z, Litewskie nazwy miejscowe na *-iszki*, – Onomastica, 1956, Roc. 2, Ż. 1, 55.

yra mažiausia) – rytų Aukštaičiuose bei rytų Dzūkų šiaur rytiniame pakraštyje ir palei Nemuną, priedzūkyje; su *-iškiai* (kurios vedinių yra daugiausia) – išplitę po visą Lietuvą (išskyrus Vilniaus apylinkes).

Tačiau derivatai su priesagomis *-išk-* pasklidę ne tik Lietuvos teritorijoje; toponimai su *-išk-* yra peržengę Lietuvos teritorijos ribas ir paplitę Baltarusijos bei Lenkijos respublikų paribio regionuose. Baltarusijoje šios priesagos oikonimai būdingesni vakariniam paribio ruožui, nors sporadiškai nusitęsia iki Minsko apylinkių¹⁸. Lenkijoje šio tipo derivatai daugiausia išplitę Balstogės regione¹⁹.

Priesagos *-inē* derivatai paplitę rytų, vidurio, pietų Lietuvoje, šiek tiek yra žemaičių dūnininkų teritorijoje.

Dalis straipsnyje išvardintų priesagų yra slaviškos kilmės (*-(i)ava*, *-(i)avas*, *-ina*, *-inas*, *-čizna*, *-ka*). Tai posesyvinės reikšmės priesagos, su kuriomis daugiausia sudaryta buvusių dvarų, palivarkų, stambesnių ūkių ir pan. vardai. Produktivesnės iš jų yra *-(i)ava* ir *-(i)avas*. Oikonimai su priesaga *-(i)ava* daugiau paplitę vidurinėje Lietuvos dalyje, su *-(i)avas* – žemaičiuose ir rytiniuose bei pietiniuose Lietuvos paribiuose. Baltarusijos rašytiniuose šaltiniuose oikonimai su priesagomis *-ava*, *-ova* fiksuojami jau 15–17 a.; tai substantyviniai toponimai, paplitę Baltarusijos šiaurės ir šiaurės vakarų teritorijoje²⁰. Lietuvoje šios priesagos derivatai iš asmenvardžių ėmė plisti pagal slavų oikonimų darybos modelį apie 16 a. pab., kuriantis dvarams, palivarkams.

Kitos straipsnyje minėtos priesagos yra raritetinės ir derivatai su jomis sporadiškai išsimėtę įvairiose Lietuvos vietose.

DIE VON DER ANTHROPONYMEN

ABGELEITETEN LITAUISCHEN SUFFIXALEN OIKONYME

Zusammenfassung

Im Aufsatz werden die Ableitungsmodelle, der in jetziger Zeit funktionierenden suffixalen Oikonyme, abgeleitete von Anthronymen, behandelt: Suffixe, mit denen die Oikonyme abgeleitet sind und die Anthronyme (Lexeme), von denen die Oikonyme abgeleitet werden.

¹⁸ Plg.: М. В. Бірыла, А. Ванга, Літоўскія элементы ў беларускай анамастыцы. Даклады, Мінск, 1968, 9–36; М. В. Бірыла, Геаграфія фармантаў ў тапаніміі Беларусі – гісторыя мовы і народа? – Пытанні беларускай тапанімікі, Мінск, 1970, 46.

¹⁹ Plg.: J. Safarewicz, Rozmieszczenie nazw na *-iszki* na pograniczu słowiańsko-litewskim, – Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie, 68, 45–46; M. Kondratik, Uwagi o bałtyckich elementach słowotwórczych w toponimii i mikrotoponimii, – Elementy bałtyckie w toponimii i mikrotoponimii regionu Białostockiego, Wrocław etc., 1985, 202–203 ir žemėl. Nr. 15.

²⁰ Plg.: В. Лемцюгова, Беларуская айканімія, Мінск, 1970, 111–114.

Für die Ableitung der Oikonyme von den Anthroponymen wurden 33 Suffixe verwendet (9 unter ihnen sind slawischer Herkunft).

Die Anthroponyme, von denen die Oikonyme abgeleitet werden können in einige Type oder Gruppen eingeteilt werden: 1. die alten litauischen zweistämmige Personennamen und von ihnen abgeleitete Familiennamen; 2. verschiedene einstämmige litauische Personennamen, die Beinamen, Spitznamen und von ihnen abgeleitete Familiennamen; 3. christliche Namen und von ihnen abgeleitete Familiennamen; 4. die Anthroponyme fremder Herkunft (entlehnt bzw. übersetzt).

Die meisten Derivate sind mit den Anthroponymen der zweiten Gruppe, d.h. appellativer Herkunft abgeleitet.

Die leistungsfähigsten sind in Litauen die *-išk-* Suffixe (*-iškė, -iškės, -iškis, -iškiai*). Die Derivata mit diesen Suffixen kommen im ganzen Litauen oft vor.

Vor den Suffixen slawischen Herkunft zeichnen sich die Suffixe *-ava (-avas)* aus.